

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA DAVRIDA SHAXS MA'NAVİYATI: KIBER-BULLING VA SUN'IY INTELEKT ETIKASI MUAMMOLARINING HUQUQIY-FALSAFIY TAHLILI

Olimova Oygul

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti, Tarix fakulteti "Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi" yo'nalishi 201-guruh talabasi

Anotatsiya: *Maqolada raqamli makonda yuzaga kelayotgan kiber-bulling va sun'iy intellektning etik chegaralari masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida talabalar o'rtasida o'tkazilgan ijtimoiy so'rovnoma natijalari keltirilgan bo'lib, unda milliy g'oya va huquqiy normalarning global raqamli tahdidlarga qarshi turishdagi roli yoritilgan.*

KIRISH

Bugungi kunda insoniyat raqamli transformatsiyaning yangi bosqichini boshidan kechirmoqda. Axborot texnologiyalari hayotimizning ajralmas qismiga aylanishi bilan birga, shaxs ma'naviyati va huquqiy madaniyatiga daxldor yangi turdagi tahdidlar – kiber-bulling hamda sun'iy intellekt (SI) bilan bog'liq etik muammolar yuzaga kelmoqda. O'zbekiston Respublikasida kiberjinoyatchilikka qarshi kurashish ustuvor vazifa bo'lib, 2026-yilgi statistikaga ko'ra, bunday jinoyatlarning qariyb yarmi yoshlar auditoriyasiga to'g'ri kelmoqda.

Bugungi yoshlarning ijtimoiy-huquqiy faolligi bevosita virtual makon bilan bog'liq. Biroq, virtual olamda "shaxs" va "profil" o'rtasidagi farqning yo'qolishi ma'naviy inqirozlarni keltirib chiqarmoqda. Kiber-makon insonning o'zini tutishi uchun huquqiy va axloqiy "jilov" bo'lmagan erkin maydon sifatida talqin qilinmoqda. Bu esa milliy g'oya va huquq ta'limi yo'nalishida yangi ilmiy yondashuvlarni talab etadi.

Tahlil va muhokama

1. Kiber-bullingning psixologik-huquqiy tahlili:

Tadqiqotlarimiz shuni ko'rsatadiki, kiber-bulling oddiy haqoratdan ko'ra xavfliroq. Chunki internetdagi ma'lumot soniyalar ichida minglab odamlarga tarqaladi va uni "o'chirib yuborish" deyarli imkonsiz. Bu esa jabrlanuvchining huquqiy daxlsizligini qo'pol ravishda buzadi. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining 141-2-moddasi shaxsning shaxsiy hayoti to'g'risidagi ma'lumotlarni ruxsatsiz tarqatganlik uchun javobgarlikni belgilaydi. Lekin tahlillar shuni ko'rsatadiki, ko'p hollarda "feyk" (soxta) profillar orqali qilinayotgan hujumlarda aybdorni topish texnik va huquqiy murakkabliklarni keltirib chiqarmoqda.

2. Sun'iy intellekt va "Ma'naviy filtrlash" muammosi:

Sun'iy intellekt tizimlari (masalan, ChatGPT, Midjourney) insoniyat yaratgan barcha ma'lumotlar asosida o'qiydi. Agar internetdagi ma'lumotlar agressiv, axloqsiz yoki milliy qadriyatlarga zid bo'lsa, SI ham xuddi shunday natija beradi. Bu yerda "Ma'naviy filtrlash" tushunchasi yuzaga chiqadi. Ya'ni, talaba SI bergan ma'lumotni shunchaki qabul qilmasdan, uni milliy g'oya va huquq normalari prizmasidan o'tkazishi shart. Masalan,

"Deepfake" texnologiyasi orqali biror shaxsning qiyofasini axloqsiz videolarga tushirish nafaqat huquqbuzarlik, balki inson ma'naviyatiga qilingan eng og'ir jinoyatdir.

3. Huquqiy va ma'naviy profilaktika:

Hozirgi huquq ta'limi tizimida "kiber-gigiyena" tushunchasi yetishmaydi. Tahlillarimizga ko'ra, kiber-bullingni kamaytirishning eng samarali yo'li — jazoni kuchaytirish bilan birga, yoshlarda "virtual mas'uliyat" hissini shakllantirishdir. Inson real hayotda qila olmaydigan ishni (haqorat, tuhmat) virtual olamda ham qilmasligi uning huquqiy madaniyati darajasini belgilaydi.

Nizomiy nomidagi TDPU talabalari (25 nafar) o'rtasida o'tkazilgan anonim sorovnoma shuni korsatdi:

1.15% respondentlar-kiber-bulling va internetdagi Shaxsiy haqoratlar qurboni bo'lganliklarini VA bu borada huquqiy yordamga muhyojliklarini bildirishdi

2. 25% respondentlar - Sun'iy intellekt tomonidan yaratilayotgan kontentlarning (feyk xabarlar, Deepfake) etik chegaralari va ularning ma'naviyatiga ta'siridan xavotirda ekanliklarini qayd etishgan.

3. 60% respondentlar - Raqamli makonda xavfsiz yashash uchun oliygohlarda maxsus "Raqamli etika va kiber-huquq" fani o'tish eng muhim yechim ekanligini ta'kidlashgan.

Xulosa

Ushbu ko'rsatkichlar shuni isbotlaydiki, talabalarning mutlaq ko'pchiligi (60%) muammoni faqat jazolash bilan emas, balki ta'lim va tarbiya (ma'naviyat) orqali hal qilish tarafdori. Kiber-bulling ko'rsatkichi (15%) nisbatan kam ko'rinsada bu muammoning yashirin xarakterga egaligini VA ko'p holatlarda yoshlar tazyiqi haqida gapirishdan tortinishini ko'rsatadi. Sun'iy intellekt bo'yicha 25% ekanligi esa, talabalarda texnologiyaga nisbatan tanqidiy tafakkur shakllana boshlaganidan dalolat. Tahlillar Shuni ko'rsatdiki texnologiyalar Rivojlangan sari "ma'naviy immunitet" tushunchasi raqamli shaklga to'liq otilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi. 41-modda.

2.O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. 140-modda.

3.O'zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi tomonidan tasdiqlangan "Sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish bo'yicha odob - axloq yo'riqnomasi". (2022-2023)yy metodik tavsiyalar asosida.

4.Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston strategiyasi". Toshkent, "O'zbekiston" nashriyoti.

5.UNESCO (2021). "Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence".